

ג' ה

פייטן עברי מנוה

מתוך שיחה מדעית עם פרופ. שלום שפיגל (מניו-יורק) נתעוררתי לחקור אחרי עקבות הישוב היהודי בנוה בתקופת הפייטנים. ראשית כל מוסר אני בזה את דברי ד"ר שפיגל, שהואיל בטובו לשלח לי אחרי שיחתנו בכתב, ואלה הם דבריו:

„הראשון בין חוקרי השירה העברית של ימי הבינים, שגילה את הפייטן יוסף בירבי ניסן משה-קריתים היה הפרופ. ישראל דודזון בס' גנוזי שעכטער ח"ג, נויארק תרפ"ח עמ' 49. בין כ"י הגניזה מצא חכם זה מעמד ויושע הפותח „אגמוני שלחף תנין בהתלחלח" והחותם בראשי החרוזים של חלק ג' מן הקרובה: יוסף בירבי ניסן משה קרית. אם נצרף לאקרוסטיכון זה גם את שתי האותיות יו"ד ומי"ם אשר בחרוז הסופי (תְּכּוּפִי יִשַׁע כִּיצָאוּ מִמְצָרִים, ע' כ"י אקספורד 2687/9) יצא שם העיר במלואו: קרית[ים]. בס' גנוזי שעכטר שם עמ' 96 נדפס ג"כ פיוט אחד של פייטן זה שאינו אחד עם אלבראדני, אלא הוא כעדות הפזמון שם יה ועדי שגב הצלח וכו') יוסי בירבי ניסן, חתימה הנמצאת בפיוטי פייטן זה גם בכ"י אחרים של הגניזה עי' לדוגמא כ"י קמברג' (Add 3372 f. 1a)*. ע' ג"כ מש"כ בענין זה הד"ר מנחם זולאי בהערות שספח אל ספרו Zur Liturgie der babylonischen Juden, Stuttgart 1933 p. 68 עתה גם במחקרו החשוב ב"דיעות המכון לשירה העברית" כרך ב' עמוד שס"ה. — אשר למקומו של הפייטן, הרי היוצרות לסדרי המחזור השלישי מעידים עליו שהיה מ"בני מערבא [=א"י] דאסקי דאורייתא בתלת שנין" (מגילת כ"ט ע"ב). זמנו קשה עדיין לצמצם, אולם קרוב לשער, שהיה מאוחר מתקופתו של הקלירי וקודם לשנת ד' תתכ"ב, תאריך קברו של יוסף בן סעדיה.**

(*) [בעמ' 99 שורה 49 — 53 יוצא מר"ת: יו ש ס פ ף, שפירושו יוסף, אלא שהפייטן השתמש לשם הסמ"ך גם בש' שמאלית ולשם הף' הסופית גם בפ"י שבתוך התיבה. — ש. קל.].
(**) [עי' עבר הירדן היהודי עמ' 62 (שיש שם לתקן את המספר, וצ"ל 4822). — בדבר האותיות לבלל שבסוף הכתובת ושהתלבטתי בפירושן (עי' שם) כתב לי רש"ח קוק מת"א זה מכבר כדברים אלה: „עלה בדעתי, שהמלה „לבלל" שבמצבת יוסף בן סעדיה בנוה, אולי צ"ל: „ליובל" והכונה עשרים ושנים (צ"ל „שתיים") שנה ליובל, אבל הדבר צריך בדיקה, אם שנת ארבעת אלפים ושמונה מאות היתה שנת כ"ב ליובל. אם הדבר יתאשר, אז יש מקום להגהה זו. עכ"ד, והנני מוסרם לחוקרי הכרונולוגיה שלנו לעיון ולהחלטה. — ש. קל.]

יוסף בירבי ניסן משה קריתם היה פייטן פורה, ובין כ"י הגניזה נשמרו ממנו, כאמור, גם יוצרות לשבתות המחזור השלישי כמנהג בני א"י וגם בפיוט ארוך גבורת טל כמתכנתו וכלשונו של הקלירי". —

מתוך דברי פרופ. שפיגל, ובפרט מסוף הערתו האחרונה יוצא שפייטן זה ארץ-ישראלי היה, ועלינו לקבע את מקומו. גם את זה נוכל למצא, אם נדע, שבימי המדרש והתרגום ארץ-הישראלי זיהו את שוה-קריתים בראשית י"ד ה' אל ניונה, או בכתיב אחר: ניוני (1); גם נוה או נוי (2), וכבר ביררתי את הענין במקום אחר, ולכן אין כאן המקום להאריך (3).

בודאי אין להתפלא על זה, שהפייטן הזה שחי בתקופת הפיוט והושפע מן הקלירי, השתמש, במקום לקרא את שם עירו "נוה" בשם הקדום ביותר — עפ"י המסורה המדרשית — והוא שוה-קריתים. הלא זאת היא אחת מתכונותיה של הלשון הפיוטית, להציג במקום השמות הידועים שמות וכנויים אחרים ובלתי רגילים (4). כן עשה פייטננו זה למשל בפיוטו (גנזי שכטר 97²⁵) במקום לומר בקצור שישראל מתאיים לעלות ירושלימה:

כמהי ארמנות להפסיג

עפ"י תהלים מ"ח י"ד, כלומר: "ארמנות" = ירושלים.

על פי הדברים הידועים לנו על המשכת הישוב היהודי בנוה לפחות עד המאה השלש עשרה ועל פי שרידי בית-הכנסת הנהדרים אשר נתגלו בימינו אלה (5), אין לי שום ספק, שפייטן זה כתב וחקן את פיוטיו בעיר הזאת ובאחד מבתי הכנסיות שלה, שקהל גדול הקשיב שם לדבריו המיוסדים באגדות חז"ל, שזרמו בשפע גדול לעטו של הפייטן.

מתוך הפיוט שנדפס ע"י פרופ. דודזון — כך נדמה לי — אי-אפשר להוציא

(1) בראשית רבה מ"ב עפ"י הוצ' טה. 411 שורה 7.

(2) בתרגום ירושלמי: (ד) בנוה קרתא, בהוצ' גינזבורגר עמ' 75: ד בני קרתא,

שצ"ל (ד) בני [ו] י קרתא.

(3) עבר הירדן היהודי עמ' 81 — 82.

(4) ובוה לא אמרתי, שכל פייטן מוכרח לעשות כן ושהקלירי לא מקרית ספר היה, אלא מאיו עיר אחרת אשר קראוה בשם סימבולי זה, כי לא מצאנו בשום מקום שאיו עיר בארץ ישראל, או אף כסוריה היתה נקראת בשם "קרית ספר" בפי הדרשנים או הפייטנים. אלא יוכל להיות שקרית ספר היא באמת קרית ספר שבנגב (ע' "מחקרים בפרקי היחס שבס' דברי-הימים" שלי עמ' 30). אחרת, אם המדרש והתרגום מתרגמים את "שוה קריתים" בשמה של נוה, הרי בודאי יוכל הפייטן לקרא את עירו בשם הקדמון.

(5) ע' את מאמריהם של מאיר — רייפנברג; ברסלבסקי ב"ידיעות" ד' חוברת א—ב.

דבר ברור על זמנו ועל מצב עמנו בארץ באותם הימים. ואם מותר להעיר על ענין אחד בקשר עם זה, הרי כדאי אולי להביא את השורות האלה מתוך התפלה היפה שבעמוד 105 (שורה 9—12):

„ב[ניהם] עתה זכור, וצאנך לא תעכור, לשודד לא תמכור, ולשטף לא תזכור מִדון וקלון סגור, עליהם חרבך הגור, מסביבהם מגור, וצאנו כגבור לא יגור.“ מי יודע, אולי קמו בימיו „שודדים“ מבחוץ „ומדון וקלון“ היו בפנים העדה, ונגד אלו ואלו מבקש הפייטן את ישועת ה'. אבל — כמובן — אין לשפוט על פי רמזים קלים כאלה כלל וכלל, ובפרט לא כעת, שרוב פיוטיו של „יוסף (יוסה) בירבי ניסן משה קריתים“ עדיין לא ראו אור עולם.

ירושלים, סוף מרחשון תרצ"ז

ש. קליין

ה ו ד ע ה

בימים אלה הופיע אצל

J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, Leipzig

Die Palästinaliteratur

Eine internationale Bibliographie in systematischer Ordnung mit Autoren und Sachregister bearbeitet von Peter Thomsen. Band V: Die Literatur der Jahre 1925-1934. Lieferung 1 (Seite 1-224). R M 15. —

כפי הודעת בית הוצאת-הספרים יופיעו עוד שני חלקים בשנת 1937 והסוף בשנת 1938. כל הספר יכיל 11.000 מספרים על 690 עמודים. מספרים אלה פספיקים, בכדי לשער את העבודה הענקית אשר נעשתה על-ידי העורך, פרופ. פ. תומסן (בדרֶזְדֶן). כמו בארבעה הכרכים הקודמים אסף הוא גם פה בחריצות, שאין דוגמתה בשום ספר ביבליוגרפי אחר, את כל שמות הספרים, המאמרים שהופיעו בעתונים, המפות, התמונות על ארץ-ישראל וסוריה וספח עליהם גם בציון מאמרי-הבקרת שנכתבו על הספרים. דבר משמח בשבילנו, שרשם גם את הספרות העברית במקצע של חקירת א"י (חוץ ממאמרים שהופיעו בעתונים יומיים או שבועונים). על יד השמות העבריים של ספרים ומאמרים נתן הוא גם את תכנם בגרמנית, לעת עתה אמנם עוד אי-אפשר לדעת, עד כמה הגיע לשלמות בנוגע לספרות העברית-המדעית, כי לחלק זה שהופיע כעת עדיין אי-אפשר היה לספח את הרגיסטרים ואלה יבאו בסוף הספר אחרי השלמתו, אבל כפי הנראה, לא החסיר דבר שיש לו ערך כל שהוא. הדפוס, גם של הערכים העבריים, מצטיין בדיקנותו. טעות אחת נמצאת אצל מספר 273: „דבריי“ במקום „דְבַרְיִי“. עפ"י זה יש לתקן גם בתרגום ולכתוב „des Rabbi“ במקום „der Reden“. — אצל מספר 2681 חסר השם העברי; כמובן חסר ברשימת הרבעונים עמ' 5 על-יד Kiryath Sepher השם העברי: „קרית ספר“.

ספריות, משרדים, אנשי מדע וכל מי שעוסקים בעניני ארץ-ישראל העתיקה והחדשה יעשו טוב, אם יזמינו את החוברת הראשונה הזאת של הכרך החמישי בזמנה כי את המשכה אי-אפשר יהיה לקבל אחרי כן בלי החוברת הנוכחית.

ש. קל.